

nie P. Korzeca, *Sprawa Steigerta*, ukazujące wielowątkową historię, zakończonego uniewinnieniem, procesu żydowskiego studenta, oskarżonego o próbę zamachu na prezydenta S. Wojciechowskiego oraz artykuł J. M. Modrzejewskiego, *Espérances et illusions du judaïsme alexandrin* prezentujący antyczne źródło terminu diaspora i aleksandryjskie doświadczenia Żydów, którzy kierując się zasadami wiary, pragnęli zachować odrębność względem politycznego i kulturowego otoczenia.

Naszkiecowane powiązanie pomiędzy tematyką książki i dorobkiem naukowym J. Kodrębskiego znakomicie ilustruje rozległość Jego zainteresowań badawczych i inspiracyjne walory jego dorobku. Osobę prof. J. Kodrębskiego przybliży także bibliografia Jego prac sporządzona przez T. Fijałkowskiego oraz poprzedzający ją wstęp napisany przez A. Pikulską – Robaszkiewicz. Można zatem uznać, iż prezentowana książka, wzbogacając literaturę prawnohistoryczną, bardzo dobrze spełnia swój cel podstawowy – wyrażenie szacunku ś. p. profesorowi Janowi Kodrębskiemu.

WOJCIECH DAJCAK (Poznań)

Józefa Méléze-Modrzejewski, *Żydzi nad Nilem. Od Ramzesa II do Hadriana*, z francuskiego przełożyła Joanna Olkiewicz, Biblioteka Zwojów. Tło Nowego Testamentu. t. III, The Enigma Press, Kraków 2000, ss. 350 + 2.

Z dużym zainteresowaniem należy odnotować fakt publikacji polskiej wersji książki Józefa Méléze – Modrzejewskiego pt. *Żydzi nad Nilem. Od Ramzesa II do Hadriana*. Książka miała już swoją światową premierę w języku francuskim (*Les Juifs d'Égypte. Ramses II à Hadrien*, Paryż 1991) oraz po angielsku (*The Jews of Egypt from Ramses II to Emperor Hadrien*, Philadelphia – Jeruzalem 1995). Szkoda wszak, że szerokiemu kręgowi polskojęzycznych Czytelników praca jest oferowana w odległym, od pierwszego wydania, czasie.

Materia prezentowanej książki, stosownie do jej tytułu, dotyczy dziejów tkwiącego w kulturze helleńskiej judaizmu aleksandryjskiego od czasów Ramzesa II (w XIII wieku pne), poprzez założenie Aleksandrii w 331 r. pne i podbój Egiptu w 30 r. pne, po czasy filozoficzno – ideologicznego umacniania władzy cesarskiej przez Hadriana i antyrzymskiego powstania lat 115 – 117. Przyjęta cezura czasowa daje Autorowi możliwość poparcia tezy o judeo – aleksandryjskich korzeniach chrystianizmu koptyjskiego rodzącego się na przełomie II. i III. tysiąclecia. Jak anonsuje sam Autor książka traktuje o fundamentalnych dla narodu żydowskiego perypetiach kolonii judejskiej w Egipcie tego okresu.

Oczekiwania czytelnika mogą być tym większe, że Autor jest nie tylko znawcą prawa rzymskiego i innych praw antycznych, specjalistą w zakresie historii starożytnej, niegdyś wprost związanym z Uniwersytetem Warszawskim (uczeń profesora Rafała Taubenschlaga), ale także wieloletnim profesorem Sorbony i École Pratique des Hautes Études, badaczem i propagatorem dziewiętnastowiecznej gałęzi nauki – papirologii¹.

Baza źródłowa opracowania o tak szeroko zakreślonych ramach czasowych jest, z założenia, imponująca. Wśród tekstów towarzyszących Autorowi jako badaczowi historii Żydów tego okresu, poza podstawowymi i powszechnie powoływanymi: Starym (w wersji Septuaginty) i No-

¹ Spuścizna naukowa papirologicznych zainteresowań R. Taubenschlaga i jego kontynuatora J. Méléze-Modrzejewskiego przejawia się – między innymi – w wydawanym w Warszawie od 1952 r. specjalistycznym periodyku pt. *Journal of Juristic Papyrology*.

wym Testamentem, nowotestamentowymi apokryfami, źródłami rabinicznymi, dziełami Euzebiusza z Cezarei, Filona Aleksandryjskiego, Józefa Flawiusza i Kasjusza Diona), są także smakowite intelektualnie inskrypcje grecko – rzymskie i judaistyczne, ostraka, czerepy wyrobów garncarskich. Ponad wszelką wątpliwość jednak istotną zaletą monografii jest bogata dokumentacja papirologiczna z Nild i Doliny Fajum. Papirusy poddawane analizie są cenniejsze naukowo tym bardziej, że spisane zostały w kilku językach, aramejskim (zwłaszcza dokumenty aramejskie z Elefantyny koło Assuanu z V wieku pne), greckim, łacińskim. Treść papirusów, z rzadka znana w szerszych kręgach, a nawet z rzadka publikowana (zwłaszcza papirusów greckich IV w. pne), odnosi się do życia codziennego diaspory żydowskiej nad Nilem. Papirusy dostarczają fundamentalnego świadectwa o problemach prawnych i socjologicznych, wskazują na ewolucję kulturową osadników. Autor odkrywa przed współczesnym Czytelnikiem unikalne ustawy, zawierane w tamtych czasach umowy (np. bezprocentowe pożyczki, darowizny i cesje), zapisy testamentowe, kwity podatkowe i inne.

Egipt Biblijny, Egipt Legidów i Egipt – prowincja *Imperium Romanum* staje się tłem dla ukazania narastającego, dla diaspory żydowskiej, niebezpieczeństwa utraty tożsamości kulturowej, czy nawet religijnej. Autor wskazuje na rzymskie represje wobec Żydów, przywodzące na myśl późniejsze, analogiczne prześladowania chrześcijan w Cesarstwie Rzymskim. Zbrodnię ateistów – osadników żydowskich, tak jak przestępstwo chrześcijan rodzące się z nieuszanowania wielości kultów religijnych świata rzymskiego, przekładano bowiem na język prawny i kwalifikowano jako przestępstwo prawa publicznego (w rewolcie 115 – 117 r. jako *crimen laesae maiestatis*).

Styl właściwy rozprawom naukowym nie stanowi przeszkody dla zwartej prezentacji problematyki. Nie jest przypadkiem, że Autor swobodnie posługujący się historyczno-prawnymi metodami analizy materiału, w każdym fragmencie książki daje priorytet starożytnym źródłom. Komentarz zaś do nich dodany nie narzuca Czytelnikowi ortodoksyjnej wizji rozwoju i upadku judaizmu egipskiego od XIII wieku pne do II wieku ne. Subtelny i komplementarny, do przedstawianych materiałów, głos Autora wskazuje na możliwości i kierunki interpretacji źródeł. Starożytne ślady graffiti, azyl świątynny udzielany w synagogach, czy antyczna „legia cudzoziemska”, ujęte z perspektywy historycznej budzą niewątpliwe zainteresowanie. Prezentowana książka nie tylko pod względem merytorycznym, lecz także ze względu na osobę jej Autora – doświadczonego prawnika (znać „rzymskie” korzenie), papirologa i historyka – winna gwarantować godne miejsce tej monografii na polskim rynku czytelniczym.

EWA GAJDA (Toruń)

Maria i Jan Zabłoccy, *Ustawa XII Tablic. Tekst, tłumaczenie, objaśnienia*. LIBER, Warszawa 2000, ss. 81

Ustawa XII Tablic (*lex duodecim tabularum*), nazywana była już przez Rzymian „źródłem wszelkiego prawa publicznego i prywatnego” (*fons omnis publici privatique iuris* – Liwiusz 3,34,6). Uchwalona w latach 451-450 p.n.e. stała się pierwszą kodyfikacją prawa rzymskiego, nigdy nie została uchylona i traktowana była zawsze z szacunkiem należnym pomnikowi prawa o wiecznej trwałości i nieprzemijającej wartości. Ciceron wspomina, że jeszcze w jego szkolnych czasach uczono tekstu Ustawy na pamięć (Cicero, *de legibus* 2,4,2: 2,23,59: *Discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium quas iam nemo discit*), zaś prawnik Gaius napisał do niej komentarz (*Ad legem duodecim tabularum libri VI*) w II wieku n.e., a więc w sześćset lat po jej uchwaleniu. Justynian w VI w. n.e., prawie po tysiącu lat, traktuje ustawę nie tylko z po-